

- sdelano ne tak? (Church and theological education in the former USSR: what was done wrong?)', *Forum 20. Dvadcat let religioznoj svobody i aktivnoj missii v postsovetskom obshestve. Itogi, problemy, perspektivy evangelskih cerkvej. Materialy k diskussiyam*, Redaktor-uporyad. Mihajlo Cherenkov, Kiyiv : *Duh i litera*, s. 122–135.
16. Hromec, VL 2018. 'Bogoslovska osvita v Ukrayini: religijnij i svitskij kontekst (Theological education in Ukraine: religious and secular context)', Rivne: *Zen O.*, 312 s.
 17. Cherenkov, MN 2012. 'Baptizm bez kavychek. Ocherki i materialy k diskussii o budushem evangelskih cerkvej (Baptism without quotes. Essays and discussion materials on the future of the gospel churches)', Cherkassy : *Kollokvium*, 291 s.
 18. Chaplinskij, V 2017. 'Formirovanie akademicheskogo bogosloviya v VSO EHB v 1997-2005 godah (Formation of academic theology in the All-Ukrainian Union of Evangelical Christian Baptist Churches in 1997-2005)', *Nova paradigma, Vipusk 133*, Kiyiv : *Vid-vo NPU imeni M. P. Dragomanova*, s. 72-82.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.23(5)-8

УДК 261

ПРАВО ВЛАСНОСТІ У ХРИСТІЯНСТВІ ТА ФІЛОСОФІЇ РЕЙНХОЛЬДА НІБУРА

RIGHT TO PROPERTY IN CHRISTIANITY AND REINHOLD NIEBUHR'S PHILOSOPHY

В. В. Бринов

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі успішність особи та рівень життя оцінюється за матеріальними здобутками. Це є з одного боку результатом ідеології споживання, з іншого боку прагненням до комфорту і добробуту. Тому існуюча економічна нерівність є не тільки об'єктивним, але і соціально небезпечним явищем, яке є визначальним у суспільних відносинах сьогодення. Вона потребує пояснення та подолання.

Постановка проблеми. Нерівність володіння власністю спричиняє соціальне напруження і конфлікти між бідними та багатими. Позиція прибічників ринкового капіталізму діаметрально протилежна до позиції прибічників соціалізму, і через те, що кожна сторона захищає свої інтереси: володіти або отримати, потрібно знайти компроміс у діалозі та

Urgency of the research. In the modern world, a person's success and standard of living are measured by material achievements. On the one hand it is the result of the ideology of consumption, and on the other hand it is result of the desire for comfort and prosperity. Therefore, the existing economic inequality is not only objective, but also a socially dangerous phenomenon, which is decisive in today's social relations. It requires explanation and overcoming.

Target setting. Inequality of property causes social tensions and conflicts between the poor and the rich. The position of proponents of market capitalism is diametrically opposed to the position of proponents of socialism, and because each party defends its interests: to own or to get, it is necessary to find a compromise in dialogue and avoid social conflicts.

уникнути соціальних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціальної справедливості у контексті економічних відносин є важливим у всі часи. До нього звертались світські мислителі і філософи, серед яких А. Сміт, А. Банерджі, Ф. Гаєк, Д. Аджемоглу, К. Реворт, К. Поппер та інші. У Католицькій Церкві про це йдеться в енцикліках майже усіх Пап ХХ-ХХІ століття. Протестантська думка в Україні представлена дослідженнями Місії "Євразія" та працями С. Головіна, М. Черенкова, А. Денисенка та інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є розгляд католицької та протестантської позиції щодо права власності, аналіз положень філософії Рейнгольда Нібура щодо власності, і інтерпретація ідей християнського реалізму щодо власності у контексті сучасного українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Підкреслено, що у демократичному суспільстві конфлікт між капіталістами і соціалістами полягає у визначенні повноважень урядів. Продемонстровано розвиток позиції християнства щодо власності від ранньої Церкви до ХХ століття. Виявлено, що критика Нібуром капіталістичного ладу полягає у перебільшенні ролі індивідуалізму в економічних відносинах, і в ідеалізації економічного впливу як маючого лише захисну функцію. Виявлено справедливість критики соціалістами економічних засобів як інструментів утиску. Розглянуто модель економічних відносин в сучасному українському суспільстві. Описано механізми економічного утиску у сучасному суспільстві.

Висновки. Розглянуто позицію щодо власності з точки зору християнської етики та вчення Католицької церкви та протестантизму у історичній перспективі. Доведено, що ідеї колективізму, які висловлювали радикальні представники Реформації, тотожні до ідей марксистів. Доведено

Actual scientific researches and issues analysis. The question of social justice in the context of economic relations is important at all times. It was approached by secular thinkers and philosophers, including A. Smith, A. Banerjee, F. Hayek, D. Acemoglu, K. Raworth, K. Popper and others. In the Catholic Church, it was stated in the encyclicals of almost all the Popes of the twentieth and twenty-first centuries. Protestant thought in Ukraine is represented by the research of the Eurasia Mission and the works of S. Golovin, M. Cherenkov, A. Denysenko and others.

The research objective. The objective of the study is to consider the Catholic and Protestant position on property rights, to analyze the provisions of Reinhold Niebuhr's philosophy on property, and to interpret the ideas of Christian realism on property in the context of modern Ukrainian society.

The statement of basic materials. It is emphasized that in democratic society the conflict between capitalists and socialists lies in the power of governments. The development of Christian position on property from the early Church to the twentieth century was demonstrated. It is shown that Niebuhr's criticism of the capitalist system consists of exaggerating the role of individualism in economic relations, and in idealization of the economic influence as having only a protective function. The fairness of criticism by socialists of economic tools as instruments of oppression has been revealed. The model of economic relations in modern Ukrainian society is considered. The mechanisms of economic oppression in modern society are described.

Conclusions. The position on property from the point of view of Christian ethics and the teachings of the Catholic Church and Protestantism in the historical perspective is considered. It has been proved that the ideas of collectivism expressed by radical representatives of the Reformation are identical with the ideas of Marxists. The necessity of using

необхідність використання соціальних та політичних запобіжників в економіці, які ґрунтуються на моралі та захисті суспільства.

Ключові слова: право власності, капіталізм, соціалізм, соціальна етика, економічна нерівність, Рейнхольд Нібур, християнський реалізм.

social and political safeguards in the economy, which are based on morality and protection of society, is proved.

Keywords: right to property, capitalism, socialism, social ethics, economic inequality, Reinhold Niebuhr, Christian realism.

Актуальність теми дослідження. У сучасному суспільстві поняття “я” настільки тісно пов’язане з поняттям “моє”, і “ти” з “твое”, що у більшості випадків конфлікти між людьми виникають через суперечки щодо власності і володіння майном. У той же час, якщо люди знаходяться у тісних стосунках між собою, то мова йдеться не тільки про спільне життя, але і про спільне володіння власністю. Так само і поняття суспільної справедливості для пересічних людей більше пов’язане із справедливим розподілом благ та багатств, ніж з забезпеченням рівних можливостей і свобод для самореалізації індивідів. Тому розгляд етичних питань власності, накопичення багатств та їх розподілу важливий для розуміння соціальних відносин та подолання суспільних проблем.

Постановка проблеми. Незважаючи на загальне зростання рівня добробуту і доступу населення світу до благ, суспільство досі не може дійти згоди щодо права власності, відношення до власності та розподілу економічних благ. Багаті люди не зацікавлені віддавати частку своєї власності бідним, а бідні надихаються соціалістичними і марксистськими ідеями, щоб бачити у багатстві корінь суспільної нерівності і несправедливості. Ідейний конфлікт між прихильниками капіталістичної і соціалістичної систем ускладнюється тим, що ці системи мають протилежні позиції щодо володіння та розпорядження власністю і майном. Кожна сторона у суспільстві має свої інтереси, і тому багаті переважно захищають право власності, а бідні наголошують на необхідності справедливого перерозподілу. Але для врівноваженого існування потрібно шукати компроміс у діалозі між сторонами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моделі економічних відносин з точки зору вільного ринку розглядалися соціальними та економічними теоретиками і філософами, серед яких Адам Сміт, Абхіджіт Банерджі, Фрідріх Гаєк, Дарон Аджемоглу, Кейт Реворт, Карл Поппер та інші. Подолання соціальної нерівності та запобігання утискам бідних є важливою темою для Католицької церкви вже більш ніж століття, зокрема ця тема висвітлюється в енцикліках Лева XIII, Пія XI, Івана XXIII, Івана Павла II, Бенедикта XVI та Франциска. Точка зору протестантських теологів в Україні викладається у дослідженнях Місії “Євразія”, а також у працях Сергія Головіна, Михайла Черенкова, Анатолія Денисенка та інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є розгляд католицької та протестантської позиції щодо права власності у контексті історичного прогресу людства, аналіз положень філософії Рейнхольда Нібура щодо власності, і інтерпретація ідей християнського реалізму щодо власності у контексті сучасного українського суспільства.

Основний матеріал. Питання власності у суспільстві спричиняє

конфлікти між бідними та багатими. Хоч марксистки подають класову боротьбу як таку, що виникає на підґрунті економічної нерівності, Рейнхольд Нібур зазначає, що перш за все мова йдеться про володіння. “Класові конфлікти у історії людства є в цілому суперечками між тими, хто має економічну силу, і тими, кому не її вистачає, причому останні керуються бажанням, голодом та обуренням, щоб кинути виклик економічним володарям” [1, с. 87]. Такі суперечки між володарями і бідними виникали у всі часи і у всіх суспільствах, але саме у демократичному суспільстві питання конфліктів через нерівності стає таким гострим. Для цього є декілька причин.

По-перше, люди у сучасному суспільстві менше залежать від інших людей, а більше – від інституцій. У давні часи, як наприклад у часи рабоволодіння, раби надто залежали від своїх хазяїв, і без них не мали жодних перспектив, і тому бунти були поодинокими і неефективними. У теперішній час навіть бідні працівники мають вплив на власників підприємств через страйки або застосування професійних навичок.

По-друге, тепер всі мають право голосу і політичне представництво в уряді, що захищає їх інтереси. Наразі ідеї Маркса про непримириму класову боротьбу не мають сенсу через те, що бідні люди можуть брати участь у демократичному виборчому процесі і голосувати за тих, хто буде захищати їх інтереси. Самі принципи демократичного керування державою змушують уряд враховувати вимоги виборців, і як мінімум ставитись до них з повагою. Таким чином, в демократичному суспільстві всі класи та суспільні групи через право голосу мають політичну вагу, і переносити свій вплив з політичної площини у економічну.

Але класовий конфлікт полягає у самому ставленні до права власності і розподілу благ. Якщо капіталісти вважають право власності гарантом справедливих відносин і розбудови суспільства, то марксистські ідеологи вважають інститут права власності коренем усього злого у людині та джерелом всіх несправедливостей у суспільстві. Варто зазначити, що суспільна думка пересічного українця щодо економічних та майнових питань в ХХІ столітті мало відрізняється від позиції марксистських ідеологів часів Нібура. У свідомості пересічного українця відповідальність за добробут окремого громадянина лежить на урядові, і саме уряд звинувачують у тому, що одні люди бідніють, а інші багатіють. З цього випливає наступна теза про те, що всі власники великого капіталу заробляють тільки за допомогою уряду і тільки ті гроші, які крадуть у простих людей. Далі робиться закономірний висновок про те, що через несправедливий розподіл благ потрібно їх перерозподілити, забравши багатство у багатих на користь бідних. Ця суто соціалістична та ідеологічно ліва теза співзвучна до ідей робітничого класу, який за часів Нібура боровся проти капіталізму. Отже, ідея деолігархізації у вигляді націоналізації підприємств і статків олігархічних еліт потребує, щоб уряд привласнив та розподілив чуже майно. Ця ідея є суто марксистською: власність – це зло, від якого походить всяка нерівність.

Коли в сучасному інформаційному просторі з'являються тези про наступ неомарксизму на свободи громадян [6], то в першу чергу маються на увазі ідеї соціальної рівності та толерантності, що приходять з Заходу. Але важливо розуміти, що українське суспільство в спадок від СРСР отримало марксистське відношення до економіки та права власності, і

воно становить значну загрозу через спотворення економічних відносин та політичних відносин всередині країни. Попереду українське суспільство має два сценарії: або суспільний конфлікт між соціалістами та популістами, або масштабна зміна моделі суспільних відносин у країні, яка можлива тільки через еволюційні зміни у масовій свідомості українців.

Традиційний християнський погляд на право власності полягає у тому, що право власності необхідне, оскільки утримує людство від хаосу. Потреба у ньому виникла через гріхопадіння людини, і тому, для захисту від пожадливоростей і заздрощів інших, Бог запровадив право власності, яке охороняється Божими заповідями. Сергій Головін зазначає, що перші згадки про повагу до власності є у “Семи заповідях для дітей Ноя” [3, с. 16], ще до обрання ізраїльського народу та укладання заповіту з ним. Пізніше ставлення Бога щодо права володіти і управляти майном було підтверджене у Декалозі через заповіді “Не кради” і “Не жадай всього, що у ближнього твого” (див. Вихід 20:2-18).

Християнське вчення виходить з того, що у ідеальному суспільстві люди перебувають у настільки гармонійних відносинах, що поділ майна на “моє” і “твое” не має сенсу. Але гріховний егоїзм людей зруйнував можливість такого суспільства, і тому охорона права власності є запобіжником проти пожадливоростей. Нібур зазначає, що ранні християни розглядали володіння майном не як інструмент впливу чи влади, а як право захищатись від нестримних зазіхань інших [1, с. 91]. Як аргумент, він наводить позицію ранніх отців Церкви, таких як Хризостом та Василій Великий, які писали про моральні зобов'язання віруючих витратити своє майно на благо нужденних.

Сучасний погляд Католицької Церкви на власність і майно бере початок ще у працях Томи Аквінського. Він пише: “Людина має право придбати і розподіляти речі, і у цьому випадку, людині потрібно володіти майном. Крім того, це необхідно для людського життя, і на це є три причини. Перша – те, що людина докладає більше зусиль, щоб придбати своє, ніж загальне для багатьох або всіх, і тому, коли мова йдеться про суспільство, людина воліє ухилятися від роботи і залишати її іншим, як це буває там, де багато слуг. Друга – те, що людські справи звершуються більш впорядковано, коли кожна людина відповідає за конкретну річ, тоді як у випадку, коли всі турбуються за все одразу, справа приходить у занепад. Третя – те, що у найбільш миролюбному стані люди знаходяться тоді, коли кожен задовольняється тим, що має. І справді, сварки виникають частіше там, де речі не розділені між власниками” [7, пит. 66, р. 2].

Тома Аквінський не розглядав право власності як прояв чогось поганого, навпаки, він зазначає, що воно слугує загальному порядку, і тому не протирічить природному праву, а навпаки є його частиною. Пізніше, Папа Лев XIII, розвиваючи ідеї Томи Аквінського, пише в енцикліці “*Regum Novarum*” про право власності як про необхідність: “Тому людство справедливо, не звертаючи уваги на поодинокі інші думки, а вивчаючи уважно природу людини, знаходить в цім законі основу для розподілу добра, і визнаючи, що приватна власність в найвищій мірі узгоджується з природою людини і для мирного співжиття людей, її урочисто визнають упродовж практики багатьох століть” [4]. У цьому визнанні власності Лев XIII виступає співзвучно з ліберальними капіталістами проти соціалізму.

Але слід зазначити, що на відміну від ліберальних філософів XVIII ст., що розглядали економіку окремо від політики та моралі, Католицька церква завжди підпорядковувала економічні відносини моральним авторитетам і політичному устрою.

Після Реформації та поширення протестантської етики набуло популярності вчення Жана Кальвіна. Позиція кальвінізму, з огляду на властивий йому детермінізм, полягала у наступному: якщо власність як явище існує, то це беззаперечно є проявом Божої волі. Але люди повинні бути не стільки володарями майна, скільки розпорядниками, тому що все у світі створене Богом. Детермінізм кальвіністів мав і зворотний бік, що проявлявся у лицемірстві по відношенню до благодійності. Якщо люди заходили надто далеко у міркуваннях над Божим передвизначенням, то вони вважали, що Бог створив багатих багатими, а бідних – бідними, і у цьому полягав Його план. Тому пожертви бідним є порушенням Божого плану, і бідним потрібно смиренно сприймати свою долю, а не жалітись на нерівність і соціальну несправедливість. Саме такі ідеї були передумовами для зародження колективізму і заперечення власності. Відмову від приватної власності сповідували, зокрема, такі радикальні течії Реформації, як анабаптисти в Європі та дигери у Британії.

Джерард Вінстенлі, один з ватажків руху дигерів, ще у XVII столітті проголошував ідеї, подібні до вчення Маркса: “Земля створена Богом, щоб бути загальним джерелом багатств для забезпечення існування всього людства. Але цей стан загального володіння був зруйнований, коли наші пращури із зброєю в руках вбивали своїх сородичів, а потім плюндрували і розкрадали їхні землі” [2]. Далі він зазначає, що розподіл власності на “моє” і “твоє” приніс страждання всім людям, і що жодна людина не є багатією від природи, а є багатією тоді, коли привласнює собі результати праці інших. Таким чином, Реформація принесла суперечку у поглядах на право власності, багатство і майно. Вчення кальвіністів і вчення радикальних течій Реформації розпочало суперечку ідей, що і досі не вщухає у суспільстві. Так, ідеї кальвінізму втілились у ідеологію середнього класу, а ідеї дигерів з іншими радикальними течіями зараз популярні серед незаможних.

Нібур пояснює, що недоліки капіталізму криються у двох помилках буржуазної концепції власності. По-перше, ця концепція робить власність занадто індивідуалістичною, як результат загального перебільшення ролі особистих свобод у індивідуалізмі. По-друге, вважається що вплив, який людина отримує через право власності, є в загальному вигляді впорядкованим і маючим захисну функцію, щоб запобігти іншим отримати перевагу над власником. Побачити згубність цих двох помилок можна і в сучасному українському суспільстві. Щодо надмірного індивідуалізму, мова йде про те, що не може бути власника у речей загального користування. Ті речі або установи, якими люди користуються спільно, повинні утримуватись громадами як спільні чи комунальні. Приватизація лікувальних закладів, шкіл, автомобільних доріг, призведе до того, що користування цими закладами стане дорогим, і це посилить нерівність у суспільстві. Бідні стануть біднішими, не матимуть доступу до якісного обслуговування і напруження між бідними та багатими тільки зросте, на користь прибічників соціалізму та колективізму.

Крім того, Нібур пояснює, що ідея приватної власності, що була

розроблена в комерційному суспільстві, не функціонує належним чином в індустріальну епоху. Джон Лок, як представник комерційного суспільства, обґрунтовує власність як розширення влади людини, через майно, здібності та навички: “Хоча земля і всі нижчі істоти належать усім людям разом, все ж кожна людина має певну власність у своїй власній особі. І на це ніхто, окрім неї, не має жодних прав. Ми можемо сказати, що труд її тіла і праця її рук належать саме їй” [5, с. 145]. Нібур зазначає, що це твердження справедливе для аграрного суспільства, і навіть у часи Лока людині на складному виробництві важко було вважати працю своїх рук своєю власністю [1, с. 101].

У індустріальному суспільстві праця відокремлена від власності людини і перенесена у категорію “послуг” замість “власності”: найманий працівник вже не продає роботодавцю “працю його рук”. Він продає свій час, у який вся виконана робота, вся виготовлена продукція фактично належить власнику підприємства. Це приводить з одного боку до знеособлення окремого працівника і знецінення його, як особистості. З іншого боку, працівники не відчують причетності до загального процесу виробництва, не бачать і не відчують кінцевого результату своєї роботи. Далі виникає протиставлення робітничого колективу до керівництва підприємства, видима несправедливість розподілу здобутків, і як наслідок, класова сегрегація. Саме на цих недоліках виробництва будують свою риторичку соціалісти та марксистичні, але слід зазначити, що проблема виникла саме через вивільнення власності від соціальних функцій у ринковій капіталістичній економіці. Марксистичні лише скористались нагодою, щоб перетворити очікування соціальної справедливості робітничого класу у свій політичний капітал.

Детальний розгляд економічних позицій лібералів та марксистів демонструє перебування обох позицій у однаковій ілюзії, притаманній “дітям світла” з етичної концепції Нібура. Жодна з позицій не бере до уваги можливість використання власності як форми сили для забезпечення приватного інтересу проти загального блага. Ліберали роблять цю помилку з огляду на приватну власність, а марксистичні – з огляду на колективну власність. Марксистичні вважають, що для повернення у стан загальної рівності і гармонії потрібно відмовитись від приватної власності на користь суспільної. Звісно, ніхто не відмовлятиметься від свого майна добровільно, тому вони “уявляють ідеальну суспільну рівновагу по той бік революції” [1, с. 110]. У цьому і полягає головна різниця між марксистичні та капіталістами: капіталісти замість світової революції намагаються дійти суспільної гармонії еволюційним шляхом, поступово змінюючи суспільство.

Демократичне суспільство, яке побудувало розвинену систему стримувань і противаг у політичному процесі, повинне також звернути увагу на необхідність обмежень економічної влади. Через те, що у суспільстві впливи суспільної, політичної та економічної сфер проникають одна в одну, можна побудувати асиметричні запобіжники, які б боролись із зловживаннями власників великих корпорацій. Ці зловживання можуть включати неконкурентну боротьбу, непомірний політичний вплив, посилення несправедливості тощо. Учасники ринку самі по собі не схильні до уніфікації стандартів, технічних процесів, але це потрібно для блага суспільства, щоб уникати непотрібної та неконструктивної конкуренції.

Нібур навіть порівнює боротьбу виробників проти загальних стандартів з луддитами [1, с. 114].

Питання суспільно-економічного балансу не можна вирішити раз і назавжди. Це динамічний процес, котрий потребує постійних корекцій з боку модераторів, таких як антимонопольні комітети, наглядові та громадські ради тощо. Нібур розрізняє три типи власності: для захисту та забезпечення прав особистості, для прибутку та отримання переваг над іншими, і для виконання суспільно важливих функцій [1, с. 115].

Прикладом власності для захисту від зазіхань інших людей, або від природи є особисте майно, житло, інструменти, одяг тощо. Такою ж власністю можна вважати малий бізнес або сімейне фермерське господарство, де власник працює сам і заробляє на життя. Такі форми власності не становлять загрози для суспільства і не потребують контролю чи нагляду.

Прикладом власності для прибутку чи домінування є середній та великий бізнес, який утворює суспільства всередині себе, впливає на громади та має політичний вплив на різних суспільних рівнях. Діяльність таких підприємств сильно впливає на суспільство, і важливо, щоб у своєму розвитку власники дбали не тільки про прибутки, але і про загальне благо, враховуючи інтереси місцевих громад, працівників, країни тощо.

Власність для виконання суспільно важливих функцій повинна в першу чергу слугувати суспільству, особливо громаді, яка її утримує. Це є проявом соціальної солідарності та відповідальності за окремих людей та суспільство. Такі підприємства не повинні знаходитись у приватних руках, не повинні за основну мету ставити прибутки, але повинні виконувати покладені на них функції. Тоді така соціальна власність буде зміцнювати суспільство, і її вплив буде конструктивним і слугувати заради загального блага.

Висновки та перспективи дослідження. У дослідженні було розглянуто позицію щодо власності з точки зору християнської етики та вчення Католицької церкви та протестантизму у історичній перспективі. Підкреслено, що у демократичному суспільстві конфлікт між капіталістами і соціалістами полягає у визначенні повноважень урядів. Зазначено, що ранньохристиянська теологія вважала право власності Божим принципом, який був створений через гріхопадіння для захисту від зазіхань інших. Продемонстровано розвиток католицької позиції щодо власності від Томи Аквінського до концепції соціального вчення Церкви у ХХ столітті. Виявлено, що протестантська позиція сформувалась після Реформації у двох напрямках: детерміністичному та радикальному. Доведено, що ідеї колективізму, які висловлювали радикальні представники Реформації, тотожні до ідей марксистів. Виявлено, що критика Нібуrom капіталістичного ладу полягає у перебільшенні ролі індивідуалізму в економічних відносинах, і в ідеалізації економічного впливу як маючого лише захисну функцію. Виявлено справедливості критики соціалістами економічних засобів як інструментів утиску. Продемонстровано механізм економічного утиску у сучасному суспільстві. Доведено необхідність використання соціальних та політичних запобіжників в економіці, які ґрунтуються на моралі та захисті суспільства.

Перспективи дослідження полягають у розробці моральних концепцій соціально-економічних відносин, які дозволять уникати

некерованого економічного впливу на суспільство, а також у виявленні шляхів діалогу та порозуміння між бідними та багатими на моральному фундаменті.

Список використаних джерел:

1. Niebuhr, R 2011. 'The Children of Light and the Children of Darkness: a vindication of democracy and a critique of its traditional defense', Chicago : *The University of Chicago Press*.
2. Winstanley, G 1649. 'A Declaration from the Poor Oppressed People of England', Available at : <<http://www.bilderberg.org/land/poor.htm>> [Accessed 07 May 2020].
3. Головин, С 2015. 'Библия и политика', Киев: *Книгоноша*, 144 с.
4. Лев XIII, 1891. 'Rerum Novarum "Нові речі" – Енцикліка Папи Лева XIII', Доступно : <https://dc.lviv.ua/nauka_cerkvy/dokumenty/2391-rerum-novarum-nov-rech-enciklka-papi-leva-h.html> [Дата звернення 7 Травень 2020].
5. Лок, Д 2001. 'Два трактати про врядування', Київ : *Основи*, 265 с.
6. Турчинов, О 2018. 'Неомарксизм або подорож у безодню'. Доступно : <<https://turchynov.com/news/details/neomarksizm-abo-podorozh-u-bezodnyu>> [Дата звернення 7 Травень 2020].
7. Фома Аквинский, 2013. 'Сумма теологи. Часть II-II. Вопросы 47-122', Перевод с латинского С. Еремеев, Киев : *Ника-Центр*, 832 с. Доступно : <https://azbyka.ru/otechnik/konfessii/summa-teologii-tom-8/20_2> [Дата звернення 7 Травень 2020].

References:

1. Niebuhr, R 2011. 'The Children of Light and the Children of Darkness: a vindication of democracy and a critique of its traditional defense', Chicago : *The University of Chicago Press*.
2. Winstanley, G 1649. 'A Declaration from the Poor Oppressed People of England', Available at : <<http://www.bilderberg.org/land/poor.htm>> [Accessed 07 May 2020].
3. Golovin, S 2015. 'Bibliya i politika (Bible and politics)', Kiev: *Knigonosha*, 144 s.
4. Lev XIII, 1891. 'Rerum Novarum "Novi rechi" – Ency`klika Papy` Leva XIII (Rerum Novarum – Encyclical letter of Pope Leo XIII)'. Dostupno : <https://dc.lviv.ua/nauka_cerkvy/dokumenty/2391-rerum-novarum-nov-rech-enciklka-papi-leva-h.html> [Data zvernennya 7 Traven 2020].
5. Lok, D 2001. 'Dva traktaty pro vryaduvannya (Two treatises of government)', Ky`yiv : *Osnovy`*, 265 s.
6. Turchy`nov, O 2018. 'Neomarksy`zm abo podorozh u bezodnyu (Neomaxism or journey into abyss)'. Dostupno : <<https://turchynov.com/news/details/neomarksizm-abo-podorozh-u-bezodnyu>> [Data zvernennya 7 Traven 2020].
7. Foma Akvinskij, 2013. 'Summa teologii. Chast` II-II. Voprosy 47-122 (Summa Theologica, Part II-II)', Perevod s latinskogo S. Eremeev? Kiev : *Nika-Centr*. Dostupno : <https://azbyka.ru/otechnik/konfessii/summa-teologii-tom-8/20_2> [Data zvernennya 7 Traven 2020].